

УДК 159.923+316.628

А. М. Одінцова

Received October 16, 2013;

Revised October 31, 2013;

Accepted November 22, 2013.

ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ ПРОЯВІВ СТУДЕНТІВ ІЗ РІЗНИМИ ТИПАМИ ЖИТТЄВИХ РОЛЕЙ

У статті висвітлено результати емпіричного дослідження взаємозв'язку між типом життєвої ролі й особистісними проявами людини. У роботі представлено власну типологію життєвих ролей, що побудована на основі зіставлення поняття «роль» із такими поняттями, як «життєва позиція», «життєва лінія», «стратегія життя», «сєнс життя», «життєва перспектива». Типологію ролей відносно концепції життєвого шляху особистості представлено у вигляді парних конструктів: аксіологічно-змістові й аксіологічно-нейтральні ролі; послідовні та непослідовні ролі; активні та пасивні ролі; смислоутворюючі та смисло-нейтральні ролі; свідомі та несвідомі ролі. В основній частині роботи наведені результати дослідження, у якому взяли участь особи віком від 18 до 22 років. Серед емпіричних методів дослідження було застосовано авторську анкету «Ставлення до власної ролі», методику багатофакторного дослідження особистості Кеттела (форма С), тест «Сєнс-життєві орієнтації», методика КОЗ та копінг-тест Лазаруса. На емпіричному рівні виявлено співвідношення між домінуючим типом життєвої ролі та особистісними якостями, цілеспрямованістю, способом подолання життєвих труднощів, рівнем комунікативних та організаторських здібностей. За результатами факторного аналізу було виділено три фактори, що дали можливість виділити та проаналізувати різноманітні ставлення юнаків до власної ролі. До першого фактору, разом з особистісними показниками, увійшли активні – пасивні життєві ролі; до другого – послідовні – непослідовні, смислоутворюючі – смислонеітральні та свідомі – несвідомі ролі; до третього фактору – аксіологічно-змістові – аксіологічно-нейтральні життєві ролі. Установлено що виконання ролі може розглядатися як процес активної чи пасивної взаємодії, як засіб досягнення поставленої мети та як спосіб самовираження. Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше на емпіричному рівні було досліджено взаємозв'язок між типом життєвої ролі й особистісними проявами людини. Отримані результати можуть бути використані для створення програм факультативних і тренінгових занять.

Ключові слова: життєва роль, типологія життєвих ролей, особистісні прояви.

Odintsova, A. N. Psychological Tendencies of Personal Manifestations of Students with Different Life Roles. The results of empirical study on the relationship between the type of vital role and manifestations of human personality

are highlighted in the article by Odintsova A. N. «Psychological tendencies personal manifestations of students who have different types of vital roles». The paper presents a typology of private vital roles, which is based on comparison of the concept of «role» with terms such as «life position», «life line», «life strategy», «meaning of life» and «life perspective». The typology of roles on the concept of individual life path is represented as a pair of constructs: axiological-semantic – axiological-neutral role, consistent and inconsistent role, active and passive roles, sense-creative and sense-neutral role, conscious and unconscious role. In the main part of the paper presents the results of the study, this was attended by students aged 18 to 22 years. Of empirical research methods were used: author profile «Attitude to the own role» methodology of multivariate study of personality Cattell (form C), test «Meaning-life orientation», methods of COS and coping-test Lazarus. Relationship between the dominant type of vital role, of personal qualities, commitment, a way of overcoming the difficulties of life, the level of communication and organizational skills is empirically revealed. The results of the factor analysis identified three factors that permitted us to analyze the different attitudes towards their role. To the first, together with the personal indicators, included «active – passive» vital roles; the second – «consistent and inconsistent», «sense-creative and sense-neutral» and «conscious and unconscious» roles; the third group – «axiological-semantic – axiological-neutral» vital roles. Identified three perspectives on the performance of the role, namely, they are: role as the process of active or passive interaction; the role, as a mean to achieve a goal; the role, as a way of expression. The scientific novelty of the material obtained lies in the fact that for the first time at the empirical level has been investigated the relationship between the type of the vital role and manifestations of human personality. The results can be used to create programs and optional training sessions.

Keywords: vital role, typology of vital role, personality manifestation.

Одинцова А. Н. Психологические тенденции личностных проявлений студентов с различными типами жизненных ролей. В статье отражены результаты эмпирического исследования взаимосвязи между типом жизненной роли и личностными проявлениями человека. В работе представлена собственная типология жизненных ролей, которая построена на основе сопоставления понятия «роль» с такими понятиями, как «жизненная позиция», «жизненная линия», «стратегия жизни», «смысл жизни», «жизненная перспектива». Типология ролей относительно концепции жизненного пути личности представлена в виде парных конструктов: аксиологически-содержательные и аксиологически-нейтральные роли; последовательные и непоследовательные роли; активные и пассивные роли; смыслообразующие и смыслонейтральные роли; сознательные и бессознательные роли. В основной части работы приведены результаты исследования, в котором приняли участие студенты в возрасте от 18 до 22 лет. Среди эмпирических методов исследования были применены: авторская анкета «Отношение к собственной роли», методика многофакторного исследования личности Кеттелла (форма С), тест «Смысло-жизненные ориентации», методика КОС и копинг-тест Лазаруса. На эмпирическом уровне выявлено соотношение

между доминирующим типом жизненной роли и личностными качествами, целеустремленностью, способом преодоления жизненных трудностей, уровнем коммуникативных и организаторских способностей. Согласно результатам факторного анализа было выделено три фактора, которые позволили выделить и проанализировать различные отношения юношества к собственной роли. В первый фактор, вместе с личностными показателями, вошли активные – пассивные жизненные роли, во второй – последовательные – непоследовательные, смыслообразующие – смыслонейтральные и сознательные – бессознательные роли, в третий фактор – аксиологически-смысловые – аксиологически-нейтральные жизненные роли. Установлено, что исполнение роли может рассматриваться как процесс активного или пассивного взаимодействия, как средство достижения поставленной цели и как способ самовыражения. Научная новизна работы заключается в том, что впервые на эмпирическом уровне была исследована взаимосвязь между типом жизненной роли и личностными проявлениями человека. Полученные результаты могут быть использованы для создания программ факультативных и тренинговых занятий.

Ключевые слова: жизненная роль, типология жизненных ролей, личностные проявления.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поняття «життєва роль», як і ширше поняття «роль», тісно пов'язане з поняттям «особистість». За визначенням С. Д. Максименка, «особистість – це форма існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності й саморегуляції і має свій унікальний та неповторний внутрішній світ» [7, 38].

Російський соціолог І. С. Кон поняття «особистість» розуміє як систему [4]. Об'єктивно система особистості найкращим чином може бути описана як сукупність її ролей. Рольова поведінка враховує унікальні індивідуально-психологічні характеристики особистості й неповторні конкретні умови реалізації нею життєвої ролі, у яких ця особистість функціонує. Скільки виконавців ролі, стільки й варіантів її виконання.

Згідно з П. П. Горностаєм, «життєва роль – це психологічна роль, яка пов'язана з ідентичністю особистості, життєвим сценарієм, індивідуальністю людини; вона пов'язана не з конкретними рольовими ситуаціями, а виконується в різних ситуаціях, іноді впродовж усього життя.... Життєві ролі мають дві характеристики. З одного боку – це типові ролі, як правило, ті, що мають аналоги серед соціальних ролей, наприклад, сімейні (батько, син, дочка), гендерні, професійні; з іншого боку – це індивідуально-особистісні ролі, що визначають своєрідну неповторність людини й індивідуальні відмінності між людьми» [2, 33].

Ми можемо стверджувати, що поняття «роль» відображає не лише соціальну сторону особистості, а й внутрішню її структуру як спосіб розуміння і визначення свого стану та особистісних проявів.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Багато вчених намагалося сформулювати поняття ролі, розробити класифікацію та знайти взаємозв'язок між особистісними рисами й характеристиками ролей людини.

У концепції Е. Томаса та Б. Біддла роль розглядається як феномен, що функціонує на перетині двох сегментів: особистісного й поведінкового [8].

У психодраматичній теорії особистості Я. Л. Морено, яка узагальнила майже всі прояви активності людини, розглядаються такі рольові категорії: соматичні (або психосоматичні), психічні, соціальні, трансцендентні (або інтегративні) [6]. Життєві ролі так чи інакше охоплюють усі чотири компоненти з класифікації Я. Л. Морено, хоча й не зводяться до жодної з них.

Фахівець у галузі психології та психотерапії особистості П. П. Горностаї пропонує типологію життєвих ролей, яка ґрунтується на виділеному ним понятті інтегральної життєвої ролі, тобто ролі, яка пов'язана з життєвим сценарієм особистості й визначає тип особистості людини. Інтегральна роль знаходиться на перетині та поєднує в собі властивості чотирьох типів життєвих ролей: характерних, сценарних, смислових, архетипічних [2].

Мета роботи полягає в дослідженні взаємозв'язку між типом життєвої ролі й особистісними проявами людини.

Методи та методики. У дослідженні брали участь юнаки й дівчата віком від 18 до 22 років. Загальна кількість досліджуваних – 217 чоловік. Опитувані – студенти вищих навчальних закладів різного напрямку навчання, а саме: Херсонського державного університету, Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Херсонська філія) та Національного технічного університету.

Серед емпіричних методів дослідження ми застосували такі психологічні методики:

– розробили анкету «Ставлення до власної ролі», що дає можливість проаналізувати рівень розвитку провідної ролі відповідно до життєвої концепції особистості;

– методику багатофакторного дослідження особистості Кеттелла (форма С), яка дає змогу проаналізувати особистісні якості опитуваних;

– тест «Сенс-життєві орієнтації», що є адаптованою Д. О. Леонтьєвим версією тесту «Мета у житті» (Purpose-in-Life Test, PIL) Дж. Крамбо та Л. Махоліка. Цей тест дає можливість проаналізувати такі характеристики: наявність чи відсутність цілей у майбутньому, осмисленість життєвої перспективи, інтерес до життя, задоволеність життям, уявлення про себе як про активну й сильну особистість, що самостійно приймає рішення та контролює своє життя;

– методику КОЗ на виявлення комунікативних та організаційних здібностей;

– копінг-тест Лазаруса, адаптований Т. Л. Крюковою, Е. В. Куфтяк і М. С. Замишляєвою, призначений для визначення копінг-механізмів, способів подолання труднощів у різних сферах психічної діяльності, копінг-стратегій.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Задля досягнення поставленої мети роботи ми піддали процедурі факторного аналізу показники за методиками: багатофакторного дослідження особистості Кеттела (форма С), тесту «Сенс-життєві орієнтації», методики КОЗ, копінг-тесту Лазаруса.

Також до загальної матриці ввійшли результати авторської анкети «Ставлення до власної ролі», попередньо згруповані за п'ятьма показниками, відповідно до типології життєвих ролей, яка була розроблена на основі зіставлення поняття «роль» із такими поняттями, як «життєва позиція», «життєва лінія», «стратегія життя», «сенс життя», «життєва перспектива», і представлена у вигляді парних конструктів:

- аксіологічно-змістові й аксіологічно-нейтральні ролі;
- послідовні та непослідовні ролі;
- активні й пасивні ролі;
- смислоутворюючі та смислонеітральні ролі;
- свідомі й несвідомі ролі.

На думку І. І. Єлісеєвої, «...зменшення кількості одиниць спостереження у вибірці різко знижує помилки реєстрації... (що) ... забезпечує більшу точність вибірових даних порівняно з масовим суцільним спостереженням» [3, 214]. Саме тому, задля підвищення достовірності результатів процедуру факторного аналізу пройшли 39 досліджуваних, випадково обраних із загального обсягу вибірки (217 опитаних).

Після виявлення кількості факторів (ми задали п'ять факторів), провели факторизацію та використали обернення Varimax Кайзера задля найкращої інтерпретації даних.

У результаті дослідження отримано такі показники: з п'яти факторів три пов'язані з вищезгаданою рольовою типологією, до четвертого ввійшли всі показники копінг-тесту Лазаруса (вісім шкал), п'ятий фактор виявився статистично незначущий. Надалі ми будемо розглядати перші три фактори.

До першого фактору разом із показником «активного – пасивного» типу ролі ввійшли: комунікативні здібності (за методикою КОЗ), усі показники тесту «Сенс-життєві орієнтації» і такі показники багатфакторного дослідження особистості Кеттелла, як емоційна стійкість і моральна нормативність – із позитивним факторним навантаженням, та підозрілість і мрійливість – із негативним факторним навантаженням.

«Активні – пасивні» ролі – це тип ролей, що відображає стратегію життя особистості й характеризує якість виконання ролі. Цей тип ролей пов'язаний з ініціативним ставленням до життя, усвідомленою та рішучою поведінкою індивіда.

До першого фактору, що відображає якість виконання ролі, увійшов із факторним навантаженням 0,32 показник комунікативних здібностей. Для людей із домінуванням «активної – пасивної» ролі характерна та має велике значення взаємодія з навколишнім середовищем. Комунікативні здібності пов'язані з ініціативою, тому що потребують від людини прояву бажання до спілкування, прагнення до підтримки процесу комунікації, вміння слухати й висловлювати власну думку. Комунікативні здібності – це індивідуально-психологічні особливості людини, що забезпечують ефективність її спілкування та сумісність з іншими людьми [5].

Оскільки для людей із домінуванням «активної – пасивної» ролі характерна ініціативна позиція в житті, прагнення керувати власним життям, тому поява в цьому факторі показників методики «Смисло-життєві орієнтації» цілком доречна. Показники методики «Смисло-життєві орієнтації» охоплюють такі сторони життєдіяльності особистості, як наявність у людини цілей на майбутнє, відчуття емоційної насиченості й зацікавленості в сьогоденні, оцінку минулого (його продуктивності та наповненості сенсом), оцінку власної особистості (своєї незалежності й можливості будувати життя відповідно до особистих поглядів) і контроль власного життя. Отже, для людей із вираженою «активною» роллю характерно тримати під контролем усі аспекти прояву власного «Я» та процесу життєдіяльності загалом.

Щодо показників багатофакторного дослідження особистості Кеттелла ми отримали такі результати.

До першого фактору з факторною вагою 0,30 увійшов показник «емоційної стійкості» (фактор «С»). Особистість, якій притаманна емоційна стійкість, виявляє здатність до керування власними емоціями та настроєм, уміє знаходити адекватне пояснення та реалістичне вираження власним емоціям. Студент, який має у своєму профілі особистості фактор «емоційної стійкості», краще підготовлений до успішного виконання поставлених перед ним завдань, він більш спокійний та впевнений у своїх вчинках, ніж інші. Також він має реалістичне ставлення до життя, стійкі в часі інтереси, уміє «тримати себе в руках», йому не притаманно впадати в паніку через невдачі.

Другий показник методики Кеттелла, який також увійшов до першого фактору, – це показник моральної нормативності (фактор «G»). Його факторна вага становить 0,41. Моральна нормативність – це фактор, пов'язаний із регулюванням особистістю власної поведінки відносно моральних цінностей. У певному сенсі, це контроль над проявом власної особистості, який ми бачимо в теорії особистості З. Фрейда, де «Супер Его» керує «Ід». Людей цієї категорії характеризують як зібраних, дисциплінованих, стійких, відповідальних та уважних до тих, хто оточує.

Фактор «L» – підозрілість – увійшов із негативним факторним навантаженням ($-0,52$), тому ми будемо розглядати його більше як довірливість. Це показник емоційного ставлення до інших людей, властивий терплячим, поступливим, безкорисним людям, які легко забувають труднощі.

Четвертий показник методики Кеттелла, що увійшов до першого фактору, – це мрійливість, фактор «M» ($-0,47$). Цей показник, як і попередній, має негативне факторне навантаження, тому будемо розглядати його як практичність. Він характеризує особистість як надійну, спокійну, здатну серйозно підходити до вирішення складних життєвих ситуацій, зайняту влаштуванням власних справ і розв'язанням практичних питань.

Отже, характеристиками людей із домінуванням типу «активної – пасивної» ролі є ініціативне ставлення до життя, прагнення тримати під контролем усі аспекти власного життя, починаючи із зовнішніх обставин і закінчуючи проявом власних емоцій. Людям цієї категорії не властиво мріяти та фантазувати щодо далекого майбутнього, вони, швидше за все, живуть сьогоденням, працюючи на досягнення

результатів у теперішньому часі. Це стійкі, дисципліновані люди. У питаннях ставлення до інших вони проявляють терпимість та безкорисливість, частіше самі виступають ініціаторами спілкування.

Для людей цієї категорії виконання ролі є процесом, у якому більше уваги звертають на саму дію, переживання ролі та рольової взаємодії, ніж на отримання результату в майбутньому.

Другий фактор об'єднав три типи ролей, а саме: «послідовні – непослідовні», «смыслоутворюючі – смыслонейтральні» та «свідомі – несвідомі». Перераховані три типи відповідають за характер, значущість та усвідомленість виконання ролі.

До другого фактору ввійшли показники багатфакторного дослідження особистості Кеттела: з позитивним факторним навантаженням – емоційна чуттєвість, самодисципліна та напруженість; із негативним факторним навантаженням – інтелектуальність і самостійність.

«Послідовні – непослідовні» ролі – це тип ролей, що відповідає життєвій лінії особистості, тобто сприяє чи, навпаки, перешкоджає реалізації життєвої позиції в часі та в обставинах життя. Ролі цього типу відображають характер планування й виконання ролі.

«Смыслоутворюючі – смыслонейтральні» ролі – це тип ролей, що відображає погляди особистості на сенс власного життя та значущість виконуваної ролі задля досягнення цього сенсу.

«Свідомі – несвідомі» ролі – це тип ролей, що відображає усвідомленість виконання ролі й відповідає життєвій перспективі особистості, тобто сукупності обставин та умов життя, які створюють можливість оптимального життєвого просування.

У досліджуваних, результати яких потрапили до другого фактору, виконання ролі пов'язане з досягненням запланованої мети, з виконанням завдання. Роль вони обирають усвідомлено, урахувавши її корисність та можливість задля досягнення кінцевого результату.

Цікавим є той факт, що до цього фактору ввійшов показник «інтелектуальності» (фактор «В») із негативним факторним навантаженням ($-0,58$). Тобто ми отримали результати, за якими отримані дані методики «Ставлення до власної ролі» – показники, орієнтовані на досягнення результату, та результати методики Кеттела – показник «низький інтелект» потрапили до одного фактору. Показник Кеттела «низький інтелект» відповідає людям із низькими розумовими здібностями, які схильні не доводити справу до кінця. Варто зазначити, що фактор «В» відображає міру вироблених та сформованих навичок. Існує пряма залежність між фактором «В» та умовами життя

людини [1, 14]. Тому ми можемо припустити, що присутність цього показника пов'язана з віком опитуваних (18–22 роки), а саме з невеликим «багажем» знань, нестабільними умовами життя та з картиною світу, яка досі формується. Ми гадаємо, що також існує інша причина, яка має спільне коріння з першою: для юнаків виконання ролі пов'язане не з інтелектуальними досягненнями (сфера навчання чи майбутня професія), а з досягненнями в особистісній сфері життя (ефективне спілкування, демонстрація кращих власних якостей).

Інший показник багатофакторного дослідження особистості Кеттела, який увійшов до другого фактору з позитивним факторним навантаженням (0,49) – це запрограмована емоційна чуттєвість (фактор «I»). Емоційна чуттєвість притаманна м'яким, ніжним людям, що потребують від інших допомоги та співчуття. Це нетерплячі, м'які до себе та до інших люди, що звикли діяти інтуїтивно. Завдяки розвинутій інтуїції вони відчують, як краще себе продемонструвати, які сторони їх особистості будуть привабливішими в різних ситуаціях, і тому досягають потрібного їм результату.

Також до другого фактору увійшов показник самотійності (фактор «Q2»). Оскільки він має негативне факторне навантаження (–0,45), ми розглядаємо його, скоріше, як показник несамотійності. Цей фактор розшифровується як залежність від групи, конформність. Люди цієї категорії мають тенденцію до конформної поведінки, вони вміють пристосовуватися до вимог інших.

Фактор «Q3» – самодисципліна (контроль бажань) – увійшов до другого фактору з факторною вагою 0,42. Цим людям властивий високий самоконтроль власної поведінки. Вони усвідомлюють вимоги, які висуває соціальне оточення, і формують власну поведінку відповідно до означених соціальних вимог та норм моралі. У них сформоване уявлення щодо власного ідеалу та щодо того, де і як вони можуть реалізувати власні можливості. Орієнтуючись на цей образ «ідеального Я», вони керують власною поведінкою для того, щоб переконати інших, що вони насправді вже такі.

Останній показник, який увійшов до другого фактору з факторним навантаженням 0,46, – напруженість (фактор «Q4»). Цей показник демонструє здатність до вираження збудження та напруги. Люди цієї категорії неспокійні, непосидючі, у поведінці помітна нервова напруга.

Отже, для людей із домінуванням «послідовних – непослідовних», «смыслоутворюючих – смыслонейтральних» і «свідомих –

несвідомих» ролей характерне відчуття внутрішньої напруги, що рідко піддається розрядці. Перебуваючи в стані неспокійної напруги, вони орієнтовані на зовнішні соціальні норми та ідеали задля відповідно до них.

Вибір ролі для цієї категорії людей – це усвідомлений, продуманий процес, метою якого є отримання від інших схвалення, співчуття чи допомоги, підтримки. Інтуїтивно вони відчувають, як саме цього досягти.

На цьому віковому етапі роль поки що не розглядається цією категорією опитуваних як засіб досягнення результатів у професійній сфері. Тому можемо лише припустити, що у вибірці з іншим віковим діапазоном можливо простежити цю тенденцію, але мета нашого дослідження інша.

Ми переконалися, що об'єднання виділених нами трьох типів ролей («послідовних – непослідовних», «сміслоутворюючих – смисло-нейтральних» і «свідомих – несвідомих») в один фактор має вагомі підстави та виправдане отриманими додатковими результатами з інших методик. Справді, показники, що відповідають за характер, значущість та усвідомленість виконання ролі, є близькими за значенням і дають можливість всебічно розглянути один із типів поведінки особистості під час виконання ролі.

До третього фактору разом з «аксіологічно-змістовим – аксіологічно-нейтральним» типом ролей із позитивним факторним навантаженням увійшли комунікативні й організаторські здібності, копінг-стратегія, що полягає в плануванні розв'язання проблеми, а також такі особистісні якості, як товариськість, домінантність, безпечність, із негативним факторним навантаженням у третьому факторі представлений показник багатofакторного дослідження особистості Кеттела – дипломатичність.

«Аксіологічно-змістові – аксіологічно-нейтральні» ролі – це тип ролей, що відповідає життєвій позиції особистоті й відображає місце ролі в її рольовому репертуарі й, відповідно із цим місцем (значенням обраної ролі для людини), характер її виконання.

У цей фактор, поряд з іншими, з позитивним факторним навантаженням увійшли показники методики «КОЗ» – комунікативні (0,50) й організаторські (0,65) здібності.

Показник комунікативних здібностей увійшов також і до першого фактору, але в ньому він виступав більше як показник ініціативності й активності особистості. У третьому факторі показник комунікативних здібностей – це спосіб обміну інформацією, передачі власного

досвіду, цінностей та установок, засіб, що дає можливість прояснити власну життєву позицію. У цьому випадку комунікацію розглядають як спосіб самовираження особистості.

Організаторські здібності проявляються в здатності до виділення та ранжування власних пріоритетів, це вміння планувати власну діяльність, гнучкість, цілеспрямованість. Ці здібності виражаються в умінні виділяти та чітко формулювати перспективні й найважливіші в кожній конкретній ситуації завдання. Отже, організаторські здібності – це вміння організувати не лише діяльність інших, а й власну. Людям із домінуванням аксіологічно-змістових ролей характерне домінування організаторських здібностей. Ці люди мають здатність організувати власне життя та виконувати ті ролі, що будуть відповідати їх системі цінностей.

Показник копінг-тесту Лазаруса «копінг-стратегія: планування розв'язання проблеми» увійшов до третього фактору з позитивним факторним навантаженням (0,40). Це свідчить про те, що люди цієї категорії, зіштовхуючись із труднощами в будь-яких сферах психічної діяльності, використовують переважаючі стратегії поведінки та намагаються справлятися зі складними життєвими обставинами, а не уникати їх. Вони воліють застосовувати довільні проблемно-фокусовані зусилля задля зміни ситуації, що може включати аналітичний підхід до ситуації. Слід відзначити, що лише до третього фактору увійшов один із показників копінг-тесту Лазаруса, який наводить нас на думку про те, що тільки для людей із домінуванням аксіологічно-змістових ролей є характерним свідоме використання стилів і стратегій адаптивної соціальної поведінки при зіткненні зі складними життєвими ситуаціями.

Серед показників багатофакторного дослідження особистості Кеттела до третього фактору з позитивним факторним навантаженням (0,43) увійшов показник товариськості (фактор «А»). Цей показник підтверджує присутність у факторі показника комунікативних здібностей, оскільки відповідає товариським, соціально пристосованим, добросердим, емоційним, відкритим людям. Інша назва фактору – афектомія. Афектотими відрізняються від інших людей чуттєвим мисленням, чуттєвою доступністю та інтересом до тих, хто оточує.

Також до третього фактору увійшов показник домінантності (0,69). Людям, у яких виражений цей фактор, притаманні або вони хочуть мати якості домінантної, керівної особистоті, а саме: незалежність, сміливість, норавливість, серйозність. Водночас їм також властиві такі риси, як самовпевненість, хвалькуватість, конфліктність, безцере-

монність. Майже завжди люди з вираженим фактором «Е» проявляють домінантність чи потяг до домінантності, лідерства через спілкування з іншими людьми.

Показник безпечності (фактор «F») також увійшов до третього фактору з позитивним факторним навантаженням (0,65). Цей показник можна проінтерпретувати як міру емоційності людини та її поріг емоційної чуттєвості. Люди цієї категорії здебільшого мають простий, оптимістичний характер, безтурботне ставлення до життя за рахунок зменшення прагнень. Вони щирі в прояві власних почуттів, товариські, енергійні, довірливі люди.

Із негативним факторним навантаженням (-0,53) до третього фактору увійшов показник дипломатичності (фактор «N»), який ми будемо розглядати як показник прямолінійності. Для людей цієї категорії властива простота, природність поведінки. Вони володіють неконкретним розумом, емоційною недисциплінованістю. Їх мова та поведінка здебільшого пряма та нетактовна. Ці люди цінують лише досягнуті результати.

Отже, люди з домінуванням «аксіологічно-змістового – аксіологічно-нейтрального» типу ролі – це рішучі особистості, що мають організаторські та лідерські якості. Водночас це прямолінійні, товариські, емоційно чуттєві люди. Зазвичай, вони задовольняються досягнутими результатами, оскільки мають реалістичні, приземлені прагнення.

Для людей цієї категорії виконання ролі – спосіб самовираження, демонстрації власної життєвої позиції, системи цінностей. Вони не будуть виконувати роль, яка не відповідає їхнім життєвим принципам чи поглядам.

Висновки. Результати факторного аналізу дають нам можливість зробити такі висновки:

По-перше, ми виділили три погляди на виконання ролі, а саме: роль як процес активної чи пасивної взаємодії; роль як засіб досягнення поставленої мети; роль як спосіб самовираження.

По-друге, ми змогли встановити психологічні тенденції у вигляді статистично значущих взаємозв'язків між виділеною нами типологією життєвих ролей відносно життєвої концепції людини й особистісними проявами, що відображаються в особистісних якостях, рівні міжособистісної взаємодії, організаційних здібностях, у рівні цілеспрямованості особистості та в способі подолання нею життєвих труднощів.

По-третє, було виявлено співвідношення між домінуючим типом життєвої ролі й особистісними проявами. Це дало змогу згрупу-

вати отримані результати в три групи. До першої, разом з особистісними показниками, увійшли «активні – пасивні» життєві ролі; до другої – «послідовні – непослідовні», «сміслоутворюючі – смисло-нейтральні» та «свідомі – несвідомі» ролі; до третьої групи – «аксіологічно-змістові – аксіологічно-нейтральні» життєві ролі.

Перспективою подальших досліджень ми вважаємо використання отриманих результатів для створення програми факультативних чи тренінгових занять для юнаків.

Література

1. Выбойщик И. В. Личностный многофакторный опросник Р. Кэттела : учеб. пособие / И. В. Выбойщик, З. А. Шакурова. – Челябинск : Изд-во. ЮУрГУ, 2000. – 54 с.
Vyboyschik I. V. Lichnostnyj mnogofaktornyj oprosnik R. Kjettela [Personal multifactorial questionnaire R. Kettela] : tutorial / I. Vyboyschik, Z. A. Shakurova. – Chelyabinsk : SUSU, 2000. – 54 p.
2. Горноста́й П. П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П. П. Горноста́й. – Киев. : Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.
Gornostaj P. Lichnost' i rol': Rolevoj podhod v social'noj psihologii lichnosti [Identity and role: Role approach in social psychology of personality] / P. Gornostaj. – Kiev : Interpress LTD, 2007. – 317 p.
3. Елисе́ева И. И. Общая теория статистики : учебник / И. И. Елисе́ева, М. М. Юзбше́в – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 656 с. : ил.
Eliseeva I., Obshhaja teorija statistiki [General theory of statistics]: tutorial / I. Eliseeva, M. Juzbashev. – 5-th edition. – Moscow : Finance and Statistics, 2004. – 656 p.
4. Кон И. С. Междисциплинарные исследования. Социология. Психология. Сексология. Антропология / И. С. Кон // Высшее образование. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 608 с.
Kon I. S. Mezhdisciplinarnye issledovanija. Sociologija. Psihologija. Seksologija. Antropologija [Interdisciplinary research. Sociology. Psychology. Sexology. Anthropology] / I. S. Kon // Higher education. – Rostov-on-Don : Feniks, 2006. – 608 p.
5. Куни́цина В. Н. Межличностное общение / В. Н. Куни́цина, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
Kunicina V. Mezhlichnostnoe obshhenie [Interpersonal communication] / V. Kunicina, N. Kazarinova, V. Pogol'sha. – St. Petersburg : Piter, 2001. – 544 p.
6. Лейтц Г. Психодрама: теория и практика. Классическая психодрама Я. Л. Морено : пер с нем. / Г. Лейтц. – 2-е изд. – М. : КОГИТА – Центр, 2007. – 380 с.
Lejtc G. Psihodrama: teorija i praktika. Klassicheseskaja psihodrama Ja. L. Moreno [Psychodrama: Theory and Practice. Classical psychodrama J. L. Moreno] / G. Lejtc. – 2-nd edition. – Moscow : Cogito – Center, 2007 – 380 p.
7. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – Киев : ООО «КММ», 2006. – 240 с.

Maksimenko S. *Genezis sushhestvovaniya lichnosti [Genesis of personality]* / S. Maksimenko. – Kiev : ООО «KMM», 2006. – 240 p.

8. Biddle B. J. *Role theory : Concepts and research.* / B. J. Biddle, E. J. Thomas. – N. Y., etc. : Wiley & Sons, 1966. – 453 p.

УДК 159.946.3

М. О. Орап

Received September 23, 2013;

Revised October 17, 2013;

Accepted November 19, 2013.

ЗОВНІШНЯ СТРУКТУРА ОРГАНІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВОГО ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ

Статтю присвячено проблемі емпіричного дослідження структурно-функціональних особливостей зовнішньої структури мовленнєвого досвіду особистості. Розроблювана нами теоретична концепція мовленнєвого досвіду передбачає розгляд останнього як системного утворення в психіці суб'єкта, що є процесом і продуктом переробки та впорядкування в мовленнєвій формі результатів взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем, яке уможливорює та опосередковує мовленнєве освоєння світу. Виділення двох рівнів у мовленнєвому освоєнні світу зумовлює і дві структури – внутрішню та зовнішню. У статті проаналізовано результати дослідження зовнішньої структури мовленнєвого досвіду у двох вікових групах – діти молодшого шкільного віку та періоду «рання дорослість» за допомогою методу факторного аналізу. Викладено основний зміст та інтерпретацію отриманих факторів. Опосередкування мовленнєвого освоєння світу (що є головною функцією зовнішньої структури) здійснюється через інтерпретацію результатів і процесу мовленнєвої взаємодії та, відповідно до них, – регуляцію комунікації особистості зі світом на основі адекватного відбору засобів для обробки й упорядкування мовних та мовленнєвих знань. Результати порівняння змісту факторів у двох вікових групах дають можливість означити динаміку розвитку зовнішньої структури. Розвиток відбувається через інтеграцію – об'єднання окремих частин у єдине ціле. При цьому частини не механічно зливаються одна з одною, а діалектично змінюються, набуваючи нової якості. Генералізація окремих частин призводить до появи трьох факторів у дорослому віці, які виявляють чітку спрямованість на опосередкування мовленнєвого освоєння світу особистістю.

Ключові слова: мовлення, досвід, мовленнєвий досвід, зовнішня структура, факторний аналіз.

Orap M. O. The External Structure of the Personality Speech Experience Organization. The article deals with the empirical study of structural and functional